eduskunnan sivistysvaliokunta

Opetushallituksen lausunto Tulevaisuusselonteosta

Tiivistelmä

Väestönmuutos, ikäluokkien pieneneminen, koulutuksellisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden heikkeneminen, kelpoisten opettajien, erityisopettajien ja rehtoreiden sekä varhaiskasvatuksen johtajien saatavuus ovat riskitekijöitä varhaiskasvatukselle ja koulutukselle. Perusopetusikäisten oppilaiden oppimistulokset ovat heikentyneet ja asenteet opiskelua kohtaan muuttuneet kielteisemmiksi. Tarvitaan aktiivisia toimia oppijoiden osaamisen kehittämiseksi. Perusopetuksen arvioinnin tarkentaminen yhtenä toimenpiteenä tukee yhtenäisen vaatimustason ylläpitoa, jotta opintoihin toisella asteella olisi riittävä osaaminen.

Mikäli koulutustaso ja osaaminen halutaan Suomessa uuteen nousuun, varhaiskasvatuksen, perusopetuksen, lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen riittävistä resursseista on tärkeä huolehtia. Osaaminen ja perustaidot- ja tiedot jatko-opinnoille opitaan varhaiskasvatuksessa sekä esi- ja perusopetuksessa. Opetushallitus pitää lähitulevaisuuden tärkeinä kehittämiskohteina perusopetuksen oppimisen tuen selkeyttämistä. Riittävien resurssien allokoiminen on tärkeää lapsen ja nuoren oppimisen ja yhdenvertaisen tuen järjestämiseksi. Maahanmuuttotaustaisten oppimispolun tarkastelu ja kehittäminen on lisäksi keskeistä. Lukutaidon kehittyminen tulee jatkossakin olla tärkeänä painopisteenä.

Lukiokoulutus on keskeisessä roolissa kansakunnan koulutustason nostamisessa. Lukiokoulutuksen vetovoimaa tulisi sen takia vahvistaa. Kattavan lukioverkon ylläpitäminen on keskeistä, jotta nuorilla on mahdollisuus hakeutua koulutukseen lähellä kotipaikkaa. Ammatillisella koulutuksella taas on keskeinen merkitys väestön osaamistason nostamisessa ja työllistymisen turvaamisessa. Väestökehityksen näkökulmasta se toimii tärkeänä resurssina myös työperäisen maahanmuuton ja kotoutumisen prosesseissa. Taiteen perusopetuksen ja vapaan sivistystyön merkitys osana sivistystä on myös tärkeä huomioida osana Tulevaisuusselontekoa.

Yksi Opetushallituksen tehtävistä on työvoima-, osaamis- ja koulutustarpeiden ennakointi, joka linkittyy Tulevaisuusselonteon esille nostamaan ennakointiin. Sivistyksen toimiala, kasvatus ja koulutus tekevät aktiivisesti henkisen kriisinkestävyyden tukemista, varautumistyötä ja huoltovarmuuden edistämistä. Kasvatus- ja koulutusjärjestelmä on keskeisessä roolissa kaikkien osallisuuden ja demokratiataitojen vahvistamisessa, mikä samalla edistää hyvinvointia ja ennaltaehkäisee kiusaamista, syrjäytymistä ja ääriajattelua.

Aktiivinen osallistuminen eurooppalaiseen koulutusyhteistyöhön ja Erasmus+ -ohjelmaan kaikilla kouluasteilla samoin kuin nuoriso-, kulttuuri- ja liikuntasektoreilla vahvistaa suomalaisten eurooppalaista identiteettiä ja edistää aktiivista kansalaisuutta Euroopassa. Kasvatus ja koulutus tukevat lapsen, nuoren ja opiskelijan hyvinvointia. Lisäksi tarvitaan moniammatillista yhteistyötä ja riittäviä opiskeluhuollon, sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita. Kasvatuksella, koulutuksella ja osaamisella on keskeinen merkitys kohti Suomen kestävän kehityksen tavoitteita.

Digitaalisen osaamisen systemaattinen vahvistaminen ja digitalisaation laajamittainen ja tarkoituksenmukainen hyödyntäminen koulutuksessa ja oppimisen tuo oppijoille tarvittavaa osaamista. Samalla tulee parantaa lasten ja nuorten hyvinvointia digitaalisissa ympäristöissä ja suojata heitä digitaalisen maailman uhkilta. Kyberturvallisuutta, informaatiovaikuttamisen ehkäisyä ja digitaalisten laitteiden, ohjelmien ja sosiaalisen median tarkoituksenmukaista käyttöä voidaan opiskella osana opetussuunnitelmien ja

tutkintojen perusteiden mukaista perusopetusta, lukiokoulutusta ja ammatillista koulutusta. Lisäksi Opetushallitus tuottaa useita Suomen menestyksen kannalta olennaisia digitaalisia palveluja ja tietovarantoja.

1. luku

Opetushallituksen työ työvoima-, osaamis- ja koulutustarpeiden ennakoimiseksi

Opetushallitus yhtyy tulevaisuusselonteossa useammassakin yhteydessä esitettyyn näkemykseen ennakointitiedon nykyistä tehokkaammasta hyödyntämisestä kaikessa päätöksenteossa ja sen taustalla tehtävässä valmistelutyössä. Huomioimme kuitenkin, että selonteossa ennakointityö ja sen tuottama ennakointitieto liittyy lähes yksinomaan strategiseen ennakointiin ja strategisen ennakointikyvykkyyden kehittämiseen, joita Opetushallituksen ennakointityö myös osaltaan tukee eri tasoilla. Opetushallitus on osallistunut aktiivisesti selonteossa mainitun kansallisen ennakointiverkoston työhön, ja pitää toivottavana tämän tyyppisen verkostotyöskentelyn laajentumista entistä useammille hallinnonaloille.

Opetushallituksen lakisääteinen ennakointitehtävä liittyy työvoima-, osaamis- ja koulutustarpeiden määrälliseen ja laadulliseen ennakointiin sekä ennakointitiedon tuottamiseen keskipitkällä (5-9 vuotta) ja pitkällä (10-15 vuotta) aikavälillä. Tämä on yksi kansallisen ennakointityön muoto, johon selonteossa ei siis juurikaan kiinnitetä huomiota. Esimerkiksi sivuilla 144 ja 194 mainittuihin osaamisen tunnistamiseen ja osaamisvajeisiin liittyen Opetushallitus tuottaa laadullista ennakointitietoa, jota voidaan hyödyntää hallinnonalarajat ylittäen. Samoin Opetushallituksen tuottamaa määrällistä ennakointitietoa voidaan hyödyntää koulutukseen ja työvoimakysymyksiin liittyvässä suunnittelussa ja päätöksenteossa laajasti niin kansallisesti kuin alueellisestikin. Opetushallitus on vuoden 2023 aikana toteuttamassa Euroopan unionin elvytysrahoituksella (RRF) digitaalisen tietojärjestelmän tuottamansa ennakointitiedon hyödynnettävyyden parantamiseksi. Lisäksi Opetushallitus on julkistamassa uuden keskipitkän aikavälin työvoiman kysynnän ja tarjonnan tasapainomallinsa (kohtaanto).

Kasvatuksen ja koulutuksen varautumistyö ja huoltovarmuus sekä henkinen kriisinkestävyys

Sivistyksen, joka sisältää varhaiskasvatuksen, perusopetuksen, lukiokoulutuksen, ammatillinen koulutuksen, taiteen perusopetuksen ja vapaa sivistystyön, tärkeänä tehtävänä on ylläpitää lapsien, nuorien ja opiskelijoiden henkistä kriisinkestävyyttä. Tavallinen ja turvallinen arki kasvatuksessa ja koulutuksessa on lapselle, nuorelle ja opiskelijalle mitä tärkeintä henkisen kriisinkestävyyden ylläpitämistä.

Kasvatus ja koulutus varautuu osana tavallista varautumistyötä normaaliolojen häiriötilanteisiin sekä poikkeusoloihin. Opetushallitus on ohjannut tukimateriaalein ja koulutuksin kasvatuksen ja koulutuksen järjestäjiä erilaisiin häiriötilanteisiin varautumiseen, kuten koronavirustilanne, Venäjän hyökkäys Ukrainaan, sähkönsäästö sekä sähköpula. Varautumis- ja huoltovarmuustyötä tehdään tiiviissä yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön sekä aluehallintovirastojen kanssa. Turvallisuusosaaminen on varhaiskasvatussuunnitelmien, opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteiden mukaista oppimista varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa, lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa. Eri asteilla harjoitellaan turvallisuutta ikätasolle sopivalla tavalla.

Opetushallitus osallistuu osaamisen huoltovarmuuden turvaamiseen kartoittamalla huoltovarmuuden kannalta kriittiset ammatillisen koulutuksen alat ja varmistamalla kansallisen osaamisen ylläpitämisen näiden alojen tutkintoja, keskeisiä tutkinnon osia ja koulutusta kehittämällä. Keskeisten osaamisten turvaamisessa ja ylläpidossa tarvitaan koko koulutusjärjestelmän läpileikkaavaa ja jatkuvan oppimisen prosesseja hyödyntävää suunnittelua ja ennakointia. Huoltovarmuuden kannalta keskeisten tutkintojen tuottaman osaamisen ajantasaisuuteen ja osaamisjärjestelmän joustavuuteen tulee panostaa. Myös opiskelijoiden ammatti- ja opiskeluvalintojen ohjaamiseen sekä kriittisesti tärkeiden ammattialojen vetovoimaisuuden ylläpitämiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

2. luku

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus eri koulutusasteilla

Kasvatus- ja koulutusjärjestelmä on keskeisessä roolissa kaikkien osallisuuden ja demokratiataitojen vahvistamisessa, mikä samalla edistää hyvinvointia ja ennaltaehkäisee kiusaamista, syrjäytymistä ja ääriajattelua. Varhaiskasvatussuunnitelman, opetussuunnitelman ja tutkinnon perusteiden mukaista demokraattista osallisuutta edistävän yhteisöllisen toimintakulttuurin toteuttamista on edelleen vahvistettava varhaiskasvatuksesta alkaen koko koulujärjestelmässä yhteistyössä perheiden, järjestöjen ja organisaatioiden sekä muiden lähiyhteisön toimijoiden kesken hyviä toimivia käytänteitä hyödyntäen. Vuonna 2016 käyttöön tulleiden perusopetuksen opetussuunnitelmien laaja-alainen osaamisalue osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävän tulevaisuuden rakentaminen linkitetty toteutettavaksi kaikkien oppiaineiden opetuksessa. Samaan aikaan yhteiskuntaopin opetus varhennettiin alkamaan vuosiluokilla 4–6, mikä on omalta osaltaan vahvistanut lasten yhteiskunnallista- ja demokratiaosaamista. Samoin lukion tuntijakoon vuonna 2016 lisätty kaikille yhteinen yhteiskuntaopin kolmas opintojakso ‘Suomi, Eurooppa ja muuttuva maailma’ lisää nuorten tietämystä demokratian toimivuudesta, ajankohtaisista globaaleista ilmiöistä, turvallisuusympäristön muutoksesta, erilaisista kriiseistä sekä niistä selviytymisestä.

Kansallisen demokratiaohjelma 2025:n jalkauttamisessa luotuja ja testattuja hyviä toimintamalleja tulee hyödyntää, kehittää ja juurruttaa kaikkiin Suomen peruskouluihin. Opetushallituksen koordinoima oppilaiden osallisuutta sekä ihmisoikeus- ja demokratiakasvatusta vahvistava lukuvuonna 2022–2023 toteutettava peruskoulujen kansallinen pilottikouluhanke olisi tärkeä ulottaa myös lukioihin ja ammatillisiin oppilaitoksiin. Jokaisen kansalaisen vastuuta demokratian puolustamisessa ja demokraattisten toimintatapojen edistämisessä vaaleissa äänestämistä unohtamatta tulisi vielä aiempaakin enemmän korostaa.

Koulupilottihankkeessa luotua hyvin toimivaa yhteistyöverkostoa eri ministeriöiden (OM, OKM ja STM), OPH:n, yliopistojen opettajankoulutuslaitosten ja kansalaisjärjestöjen kesken tulisi entisestään vahvistaa pohjoismainen ja EU- sekä Euroopan neuvostoyhteistyö huomioiden. Kansainvälinen asiantuntija-verkostoyhteistyö on erityisen tärkeää; Suomi on ollut edelläkävijämaa Euroopan neuvoston demokratiakompetenssien viitekehyksen toteuttamisessa opetussuunnitelmien ja koulujen pedagogisten käytänteiden saralla.

Yhteiskunnallista ja digitaalista mediaosaamista sekä monilukutaitoa tulee vahvistaa osana demokratian edistämistä varhaiskasvatussuunnitelman, opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteiden tavoitteiden mukaisesti kaikilla kouluasteilla ja koulumuodoissa.

Luku 2.1 Suomi aktiivisena kansainvälisenä ja Euroopan unionin toimijana

Aktiivinen osallistuminen eurooppalaiseen koulutusyhteistyöhön ja Erasmus+ -ohjelmaan kaikilla kouluasteilla samoin kuin nuoriso-, kulttuuri- ja liikuntasektoreilla vahvistaa suomalaisten eurooppalaista identiteettiä ja edistää aktiivista kansalaisuutta Euroopassa. Kokemus eurooppalaisuudesta ja yhteinen arvopohja syntyy erityisesti ruohonjuuritason kohtaamisista ja yksilöiden kokemuksista. Tässä eurooppalainen yhteistyö koulutuksessa, nuoriso – ja liikunta-aloilla on keskeinen työkalu. Näemme tärkeäksi, että myös kansallisin toimenpitein varmistetaan Erasmus+ -ohjelman täysmääräinen hyödyntäminen Suomessa.

Opetushallitus pitää tärkeänä, että suomalaisia asiantuntijoita saadaan rekrytoitua lisää EU:n toimielimiin. Tämä on tärkeää vaikutusmahdollisuuksien, tiedonkulun ja laajemman ymmärryksen varmistamiseksi. Täsmätoimien lisäksi on tärkeää varmistaa, että suomalainen koulutusjärjestelmä tuottaa osaamista, joka tukee rekrytoitumista kansainvälisille urille ylipäätään. Osaltaan tälle pohjaa luovat osallistuminen erilaisiin kansainvälisiin vaihto-ohjelmiin.

Jotta Suomi voi olla kokoaan suurempi vaikuttaja keskinäisriippuvassa maailmassa, on koulutusjärjestelmämme kyettävä kouluttamaan osaajia, joilla on kyky ja kiinnostus kansainvälisessä vuorovaikutuksessa maailmanlaajuisesti. Tähän tavoitteeseen pääsemiseksi on tärkeä varmistaa kansainvälisyysosaamisen karttuminen kaikilla kouluasteilla. Oppimisympäristöt kotimaassa moninaistuvat muun muassa maahanmuuton vaikutuksesta. Oppimiseen ja koulutukseen liittyvää kansainvälistä yhteistyötä tarvitaan osaamistason kasvattamisessa. Kansainvälistymistä edistävien ohjelmien kautta kasvatuksen ja koulutuksen henkilöstö voi kehittää oman asiantuntemusalueensa osaamista mutta myös kulttuurienvälistä osaamista.

Epävakaassa ja polarisoituvassa maailmassa koulutuksen ja tieteen merkitys siltojen rakentajana on kiistaton. Koko yhteiskunnan läpileikkaava kansainvälisyysosaaminen on myös avainasemassa pyrkiessämme vahvistamaan koko suomalaisen yhteiskunnan vastaanottokykyä ulkomaisten osaajien ja heidän perheidensä silmissä.

2.2: Maahanmuuttotaustaisten tukeminen kasvatuksessa ja koulutuksessa

Maahanmuutto, erityisesti työperäinen maahanmuutto nähdään yhtenä ratkaisuna huoltosuhteen ja työvoimapulan haasteisiin. Maahanmuuttajat eivät usein tule yksin vaan perheineen. Lasten, nuorten ja opiskelijoiden kotoutuminen ja osallisuuden vahvistaminen onkin keskeistä, samoin kuin heidän oppimisensa ja opinpolkunsa tukeminen. Tarpeen mukaan räätälöityjä toimia tarvitaan maahanmuuttotaustaisten oppimisen tukemiseen varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa, lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa. On kiinnitettävä huomio myös Suomessa jo asuvien toisen polven maahanmuuttajien osaamiseen. Resurssit opetus- ja tutkintokielen oppimiseen on tärkeä turvata, mutta painotettava kielitietoisen opetuksen merkittävyyttä kaikkien oppiaineiden opetuksessa. Akateemisen kielitaidon, tiedonalojen kielen hallitseminen on avain jatko-opintoihin ja yhteiskunnalliseen osallisuuteen. Opettajien peruskoulutukseen tulisi liittää kielitietoista opetusta ja opetusmenetelmiä avaavia kokonaisuuksia, jotta kielen merkitys oppimisessa todentuisi tuleville opettajille.

Vapaan sivistystyön oppilaitokset järjestävät laadukasta kotoutumiskoulutusta sekä työttömille työnhakijoille että työvoiman ulkopuolella oleville. Vapaan sivistystyön luku- ja kirjoitustaidon ja muun kotoutumista edistävän suomen tai ruotsin kielen koulutusta voidaan toteuttaa myös osa-aikaisena mikä mahdollistaa koulutukseen osallistumisen myös silloin, kun henkilö ei kykene kokopäiväiseen opiskeluun. Tällä hetkellä vapaan sivistystyön kotouttava kielikoulutus on opiskelijalle maksutonta ja oppilaitos saa sadan prosentin valtionosuuden, kun opiskelijalla on voimassa oleva kotoutumissuunnitelma. On tärkeää taata maksuton vapaan sivistystyön luku- ja kirjoitustaidon ja muun kotoutumista edistävän suomen tai ruotsin kielen koulutus myös heikon kielitaidon omaaville maahanmuuttotaustaisille, jotka eivät olisi enää oikeutettuja kotoutumissuunnitelmaan, mutta joilla olisi tarve koulutukseen. Tällä voitaisiin osaltaan vastata tarpeeseen parantaa maassa jo olevan ulkomaisen työvoiman integroimista työmarkkinoille.

2.3: Psyykkinen ja fyysinen hyvinvointi

Opetushallitus kannattaa yhteisöjä vahvistavien ja osallisuutta sekä yksilön mahdollisuuksia huolehtia omasta hyvinvoinnistaan ja terveydestään -toimenpiteiden jatkovalmistelua ja edelleen kehittämistä. Toimenpiteissä tulisi kuitenkin olla selkeämmin terveyden ja turvallisuuden tavoitteet mukana. Tulevaisuudessa tulisi tehdä toimenpiteitä, joilla kehitetään erityisesti lasten ja nuorten terveyttä ja arjen turvallisuutta, sekä perheiden ja yhteisöjen, kuten koulujen ja varhaiskasvatusyhteisöjen hyvinvointia, kriiseihin varautumista ja yhteisöjen resilienssiä. Lasten ja nuorten tukeminen ja hyvä kasvu tarvitsee hyvin resurssoitua varhaiskasvatus- ja koulutusjärjestelmää, jossa toimivat kelpoiset ja osaavat johtajat, opettajat ja muu henkilöstö jokaisen lapsen, nuoren ja opiskelijan parhaaksi. Varhaiskasvatuksen, perusopetuksen, lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen tueksi tarvitaan moniammatillista yhteistyötä.

Vastuu opiskeluympäristön turvallisuudesta on kunkin ryhmän opettajalla ja kokonaisvastuu turvallisuudesta koulussa rehtorilla tai johtajalla. Siksi heillä tulee olla käytännössä mahdollisuus sekä varmistaa turvallisuus ja yhteisön hyvinvointi, mutta myös puuttua siihen, kun tarve siihen on. Kiusaamisen ja väkivallan, häirinnän sekä syrjinnän ehkäiseminen ovat ongelmia, joihin on jokaisen olisi tässä yhteiskunnassa tartuttava. Hyvinvoivassa yhteisössä on turvallista, tasa-arvoista ja yhdenvertaista. Jos halutaan saada aikaa tavoitteita rauhan ja konfliktien ratkaisemisessa, sekä demokratian ylläpitämisessä, on tärkeää suunnata katse siihen, miten Suomessa toimitaan kiusaamisen ja väkivallan ehkäisemisessä ja niihin puuttumisessa, sekä vähemmistöjen osalta syrjinnän ja häirinnän ehkäisemisessä. Opetushallitus julkaisee tammikuussa 2023 Ei kaikelle väkivallalle -kokonaisuuden, jossa on sivusto, työkaluja ja ohjeita kasvatuksen ja koulutuksen alan ammattilaisille, huoltajille sekä opiskelijoille ja isoimmille oppilaille. Kokonaisuus käsittelee kiusaamisen ja väkivallan, sekä syrjinnän ja häirinnän ehkäisyä ja niihin puuttumista. Työtä turvallisuuden ja myös yhteiskunnan rauhan ylläpitämiseksi tulee aktiivisesti viedä eteenpäin.

Väestön terveyttä ja hyvinvointia tuetaan kasvatuksessa ja koulutuksessa. Turvallisuus säilyy yhteiskunnassa sivistyksen avulla. On otettava oppia koronapandemiasta ja Venäjän hyökkäysestä Ukrainaan. Kriisit ovat muistuttaneet turvallisuustyön merkityksestä. On kiinnitettävä erityinen huomio yksilöiden ja yhteisöjen turvallisuuden kehittämiseen, kuten kiusaamisen ja väkivallan, häirinnän sekä syrjinnän ehkäisemiseen. Näiden lisäksi tarvitaan yksilöiden terveyden edistämistä sivistyksen keinoin. Esimerkiksi opetuksessa terveyttä ja turvallisuutta tulisi kehittää tietoon perustuen ja tiedonalapohjaisesti. Peruskoulun oppiaineista terveystieto on osa ympäristöoppiainetta vuosiluokilla 1-6. Tässä aineessa on myös neljä muuta oppiainetta (fysiikka, kemia, biologia, maantieto).

Lasten ja nuorten liikkumattomuuden seuraukset ovat vakavia terveydelle ja tulevaisuudessa myös koko yhteiskunnalle, jos asiaan ei puututa riittävin toimin. Liikkumisen suosituksia vähäisempi liikkuminen ja runsas paikallaanolo maksavat yhteiskunnalle monin tavoin. Liikkumattomuus ja paikallaanolo lisäävät mm. useiden kansansairauksien riskiä ja kasvattavat terveydenhuollon kustannuksia. Lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksien lisääminen, sekä lasten ja nuorten työpäivänaikainen liikunnan lisääminen varhaiskasvatuspalveluissa, kouluissa ja oppilaitoksissa on tärkeää. Kaikille 7-17-vuotiaille suositellaan monipuolista, reipasta ja rasittavaa liikkumista vähintään 60 minuuttia päivässä yksilölle sopivalla tavalla ja ikä huomioiden, ja tämän tulisi käytännössä toteutua yhdenvertaisesti. Opetushallitus ja Liikkuva koulu toimivat aktiivisesti lasten ja nuorten liikunnan ja liikkumisen lisäämiseksi.

Lasten liikkumattomuudella ja paikallaanololla on yhteys lasten ja nuorten mielenterveyden ongelmiin. Mielen hyvinvointia opitaan varhaiskasvatuksesta alkaen. Kasvatuksen ja koulutuksen ammattilaisten kelpoisuuksiin sekä osaamiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Kasvukeskusten ja muiden alueiden varhaiskasvatuksen ja myös muiden koulutusasteiden ammattilaisten vajeeseen on tärkeä löytää ratkaisuja. Yhtä tärkeää myös on lapsen ja nuoren pahoinvoinnin tunnistaminen varhaiskasvatuspalveluissa, perusopetuksessa ja toisella asteella. Tällöin lapsen ja nuoren opiskeluhuollon sekä sosiaali- ja terveyspalvelut on välttämätöntä toimia viiveettömästi ja lapsen edun mukaisesti, ja niin, että lapsen pahoinvoinnin juurisyihin tehdään kiireellisiä ja resursseja säästäviä kohdennettuja toimia. Opiskeluhuollon resurssit lapsien ja nuorten tukemisessa ovat keskeisiä.

Hyvinvoiva ihminen turvallisessa arkiympäristössä tekee useimmiten terveyttä ja kestävää elämäntapaa edistäviä valintoja. Lapsen ja nuoren arjen rytmi kotona ja vapaa-aikana tulisi paremmin tukea terveyttä. Sama koskee myös aikuisväestöä. Asumisen ja yhdessä elämisen taidot korostuvat osana kotitalouksien arjen hallintaa. Työtä tehdään aiempaa enemmän kotoa käsin, ja Suomen suurimmat ikäluokat ovat jo eläköityneet. Yksinasuminen on yleisempää kuin aiemmin. Yhteiskunnasta sivuun jääminen ja syrjäytymisen riski ovat yhä suurempia riskejä väestössä.

Lasten ja nuorten hyvinvoinnin lisäämiseksi Opetushallitus julkaisee uudistetun sivuston lapsen oikeuksista, jolla varmistetaan lapsen oikeuksien kattavampi käsittely varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle. Uusi oppimateriaali ja opetusvideot on käännetty yhdeksälle kielelle, jotta varmistetaan myös vähemmistöjen tiedonsaanti lapsen oikeuksista Suomessa. Opetushallitus on näin osaltaan mukana kehittämässä lapsen oikeuksia noudattavaa yhteiskuntaa, jossa lapsen oikeudet osataan ja niitä noudatetaan.

3. luku

3.4.2 Teknologinen murros

Digitaalisuus kasvatuksessa ja koulutuksessa

Digitaalisen osaamisen systemaattinen vahvistaminen ja digitalisaation laajamittainen ja tarkoituksenmukainen hyödyntäminen koulutuksessa ja oppimisen tukena auttaa Suomea selviämään globaalissa kilpailussa. Digitalisaatiota koulutussektorilla tulee tarkastella ja arvioida sekä oppimisen kohteena että oppimisen välineenä. Suomen digikompassi asettaa kunnianhimoiset tavoitteet koko kansakunnan osaamistason nostamiselle. Kompassin tavoitteiden saavuttaminen edellyttää, että koulutussektorilla investoidaan nykyistä enemmän järjestäjien kyvykkyyteen ja erityisesti opetus- ja ohjaushenkilöstön digiosaamiseen sekä uusien teknologioiden pedagogiseen käyttämiseen. Uudet lukutaidot -

kehittämisohjelmassa laaditut digitaalisen osaamisen kuvaukset varhaiskasvatuksesta esi- ja perusopetukseen sekä digitaalisten perustaitojen kuvaukset ammatillisessa koulutuksessa antavat hyvän rakenteen digitaalisen osaamisen kehittämiselle, mutta edellyttävät peilaamista opetus- ja ohjaushenkilöstön osaamiseen. Tähän on tulevina vuosina panostettava sekä opettajien peruskoulutuksessa että täydennyskoulutuksessa kaikilla koulutusasteilla. Täydennyskoulutuksessa on pystyttävä tarjoamaan koulutusmalleja nykyistä joustavammin, tarvelähtöisesti ja ottamalla huomioon koulutettavien oma paikallinen infrastruktuuri. Ajatus yksittäisen opettajan kouluttamisesta on pystyttävä laventamaan koko yhteisön osaamisen kasvattamiseen. Digitalisaation järjestäjien (kasvatuksen, opetuksen ja koulutuksen järjestäjät) edellyttämille kyvykkyyksille on asetettava selkeät tavoitteet ja mittarit sekä voimavaroja niiden saavuttamiseen.

Uudet lukutaidot -kehittämisohjelmassa Opetushallitus ja Kansallinen audiovisuaalinen instituutti ovat vuonna 2022 yhteistyössä määritelleet hyvän digitaalisen osaamisen. Varhaiskasvatussuunnitelman sekä esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden toimeenpanon tueksi julkaistut digitaalisen osaamisen kuvaukset kattavat tieto- ja viestintäteknologisen osaamisen, medialukutaidon ja ohjelmointiosaamisen. Digitaalisen osaamisen kuvaukset toimivat kansallisena viitekehyksenä, jonka perusteella opetuksen ja varhaiskasvatuksen järjestäjät päivittävät digisuunnitelmiaan ja -strategioitaan. Digitaalisten ympäristöjen muuttuessa myös osaamisen tarpeet muuttuvat, mikä tulee jatkossa huomioida viitekehyksen päivittämisenä ja ylläpitämisenä. Opettajien digitaalista osaamista tulee vahvistaa siten, että digitaaliset ympäristöt edistävät oppimista parhaalla mahdollisella tavalla sekä siten, että jokaisen oppilas saavuttaa riittävän digitaalisen osaamisen opiskelua ja työelämää varten. Informaatioympäristön murroksessa misinformaation ja disinformaation sekä informaatiovaikuttamisen tunnistamisen ja torjunnan merkitys kasvaa. Uudet teknologiat, kuten tekoäly ja metaverse, haastavat jo käsityksiämme oppimisesta ja opettamisesta. Oppimisympäristöjen digitalisoituessa tulee kiinnittää erityistä huomiota digitaalisten palvelujen laatuun ja tietosuojaan. (Osana Uudet lukutaidot -kehittämisohjelmaa) Opetushallitus tukee opetuksen ja varhaiskasvatuksen järjestäjiä digisuunnitelmien päivittämistyössä ja käyttöönotossa vielä kevään 2022 ajan. Opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt kunnille avustusta tähän työhön noin 12 milj. vuosina 2021 ja 2022.

Digitaalisen osaamisen määrittelyn myötä on noussut esiin digitaalisen osaamisen nykyistä tarkempi kuvaaminen opetussuunnitelmien perusteissa.

Digitalisaatio koulutuksen välineenä on Suomessa edelleen tasoltaan vaihtelevaa sekä järjestäjien että yksittäisten koulujen ja oppilaitosten välillä. Digitaalisen pedagogiikan kehittäminen ja toteuttaminen opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteiden tavoitteisiin vastaavaksi vaatii panostamista koulutukseen lisäksi myös informaatio-ohjaukseen, tukeen, rahoitukseen ja verkostomaiseen yhteistyön lisäämiseen opetuksen ja koulutuksen järjestäjien välillä. Meneillään olevat koulutuksen digitalisaatiohankkeet, esimerkiksi DigiOne, edellyttävät erityistä ja kiireellistä panostamista järjestelmien väliseen yhteentoimivuuteen ja standardeihin, jotta varmistetaan että digitaaliset alustat todellisuudessa parantavat oppimista, auttavat aidosti opettajaa työssään ja sujuvoittavat kasvatuksen, opetuksen ja koulutuksen järjestämistä riippumatta siitä, mitä järjestelmiä on käytössä.

Digitalisaatio parantaa julkisten palvelujen saatavuutta niille ihmisille, jotka kykenevät ja haluavat käyttää näitä palveluja. Vapaa sivistystyön koulutuksilla voidaan lisätä ja ylläpitää ikääntyneen väestön osaamista ja aktivoitumista digitaalisten välineiden ja palvelujen käytössä. Iäkkäille henkilöille tulisi mahdollistaa maksuton osallistuminen näihin koulutuksiin.

Oppimisanalytiikan ja digitaalisten ratkaisujen hyödyntämisellä on paljon mahdollisuuksia ammatillisen koulutuksen järjestämisessä, opetuksessa ja oppimisen tukena sekä työpaikalla järjestettävässä koulutuksessa että muissa oppimisympäristöissä. Mahdollisuuksien hyödyntäminen edellyttää osaavaa henkilöstöä ja johtoa. Opiskelijakeskeisyys eli opiskelijan etu ja eettisesti kestävät valinnat ohjaavat opiskelijalle turvaverkkoja luovan ekosysteemin kehittämistä. Näin tuetaan tavoitteellista oppimista, oppimaan oppimista ja motivaatiota. Henkilökohtaistaminen toteutuu aidoimmillaan ja hyödynnetään personoituja oppimisratkaisuja. Samalla opetus- ja ohjaushenkilöstölle jää aikaa olennaiseen eli oikea-aikaiseen ohjaukseen ja opiskelijoiden kohtaamisiin. Digitalisaatiokehitys koulutuksen ja oppimisen kentässä voi vaikuttaa merkittävällä tavalla opiskelijoiden sekä opetus- ja ohjaushenkilöstön ja koko yhteiskunnan hyvinvointiin. Opetushallitus tukee ammatillisen koulutuksen järjestäjiä verkostomaisessa kehittämistyössä.

Kasvatuksessa, opetuksessa ja koulutuksessa luodaan perusta digitaaliselle osaamiselle, jonka turvin muuttuvia digitaalisia ympäristöjä yksilöllisellä ja yhteiskunnallisella tasolla hallitaan. Digivisio ja Digikompassi toimivat jatkossa kasvatuksen, opetuksen ja koulutuksen digitalisaation strategisena pohjana. Systemaattisen digitaalisen osaamisen kehittämisen taustalla on yhteinen kansallinen käsitys siitä, mikä on kaikilta odotettavaa digitaalista osaamista.

Teknologioiden kehitys tuo mukanaan uusia uhkia. On tärkeää huomioida haavoittuvassa asemassa olevat teknologian käyttäjät, kuten lapset ja nuoret. Kansainvälisiin strategisiin linjauksiin ja suosituksiin vaikuttaminen on lasten ja nuorten digitaalisen hyvinvoinnin ja turvallisuuden kannalta tärkeää. Opetushallitus tekee tiivistä yhteistyötä muiden viranomaisten kanssa ohjeiden ja suositusten laatimisessa, joilla pyritään parantamaan lasten ja nuorten hyvinvointia digitaalisissa ympäristöissä ja suojaamaan heitä digitaalisen maailman uhkilta (esimerkiksi teknologiariippuvuus, kyberrikollisuus, tietosuoja ja -turva, kiusaaminen, vihapuhe ja seksuaalirikokset).

3.4.4 Kyberturvallisuuden merkityksen korostuminen

Kyberturvallisuutta, informaatiovaikuttamisen ehkäisyä ja sosiaalisen median tarkoituksenmukaista käyttöä voidaan opiskella osana opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteiden mukaista perusopetusta, lukiokoulutusta ja ammatillista koulutusta. Opetushallitus on laatinut tukimateriaalia eri koulutusasteille. Opetushallitus jatkaa osaamisen kehittämistä tukimateriaalein ja koulutuksin.

3.5.4 Eriarvoistumisen ja yhdenvertaisuuden ristiriitainen kehitys

Väestönmuutos, ikäluokkien pieneneminen, koulutuksellisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden heikkeneminen, kelpoisten opettajien, erityisopettajien ja rehtoreiden sekä varhaiskasvatuksen johtajien saatavuus ovat riskitekijöitä varhaiskasvatukselle ja koulutukselle. Riskitekijöiden realisoituminen aiheuttaa paineita lainsäädännölle, muulle normiohjaukselle ja rahoituksen uudistamiselle.

Opetushallitus tekee aktiivista työtä eriarvoistumisen ehkäisyyn ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Eriarvoisuuden ehkäisy tarvitsee kuitenkin jatkossakin mittavia toimenpiteitä ja panostuksia.

Perusopetusikäisten oppilaiden oppimistulokset ovat heikentyneet ja asenteet opiskelua kohtaan muuttuneet kielteisemmiksi. Heikosti osaavien oppilaiden osuus on kasvanut ja oppilaiden sosioekonomisen taustan vaikutus oppimistuloksiin on voimistunut. Peruskoulu ei enää tasaa oppilaiden välisiä osaamiseroja kuten

ennen. Tyttöjen ja poikien osaamisen ero lukutaidossa on OECD-maiden suurin. Tytöt menestyvät poikia paremmin myös matematiikassa ja luonnontieteissä. Maahanmuuttotaustaisten oppilaiden heikompi koulumenestys matematiikan PISA-kokeessa vastaa kahta vuotta muihin oppilaisiin verrattuna. Ero on yksi OECD-maiden suurimpia.

Lasten ja nuorten hyvinvointi on edellytys hyvälle oppimiselle. Hyvinvointia edistää tunne yhteisöön kuulumisesta ja vaikutusmahdollisuuksista oman yhteisön toimintaan. Varhaiskasvatuksessa, opetuksessa ja koulutuksessa tulee vahvistaa mahdollisuuksia lasten ja nuorten osallisuuteen tukemalla heidän vertaissuhteitaan, tunne- ja vuorovaikutustaitojen kehittymistä sekä kuulemalla heitä päätöksenteossa. Erityistä huomiota tulee kiinnittää maahanmuuttotaustaisten ja erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten osallisuuden kokemiseen ja vertaissuhteiden tukemiseen sekä yksinäisyyden ja syrjäytymisen torjumiseen. Yhteisön inklusiivinen ja hyvin johdettu toimintakulttuuri tarjoaa hyvät edellytykset kaikkien lasten ja nuorten varhaiskasvatukseen ja kouluun kiinnittymiselle.

Kielellisten valmiuksien tukeminen jo ennen alkuopetusta on tärkeää eriytymiskehityksen katkaisemiseksi, sillä eriytymiskehitys alkaa jo alkuopetuksessa. Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen kielitietoinen opetus tärkeää, samaten heikoimmassa asemassa olevien lasten saaminen varhaiskasvatuksen piiriin.

Opetushallitus tekee aktiivista työtä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi kasvatuksessa ja koulutuksessa. Opetushallitus on laatinut aiheesta tukimateriaaleja eri koulutusasteille ja järjestää koulutuksia tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi kasvatuksessa ja koulutuksessa. Opetushallitus pyrkii tunnistamaan ja purkamaan koulutuksen, oppimisen, kasvatuksen ja ohjauksen kentällä piileviä syrjiviä rakenteita ja mekanismeja ennaltaehkäisevästi. Pyrkimyksenä on tarkastella sitä, millaista normatiivisuutta koulutuksessa, kasvatuksessa, ohjauksessa ja kansainvälistymisen edistämisessä luodaan ja ylläpidetään sekä sitä, millaisia vaikutuksia vallitsevilla normeilla on tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen. Erityisesti antirasistista ajattelua ja työotetta tulisi edistää toimialallamme, jotta kaikilla oppijoilla olisi yhdenvertaiset mahdollisuudet oppimiseen ja kouluttumiseen. Opetushallitus katsoo, että ennaltaehkäisevällä työllä voi olla merkittävä tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oppijoiden hyvinvointia tukeva vaikutus

3.5.5 Osaaminen kriittisenä menestystekijänä

Opetushallituksen lakisääteisenä tehtävänä on varhaiskasvatussuunnitelman, opetussuunnitelmien ja tukintojen perusteiden perusteiden kehittäminen ja toimeenpanon tuki. Johtamisen ja henkilöstön osaamisen kehittäminen, verkostoyhteistyö ja vuoropuhelu kasvatuksen ja koulutuksen johdon ja henkilöstön kanssa on keskeistä.

Kasvatus- ja koulutusalan johtamisen tavoitteena on lasten, oppilaiden ja henkilöstön hyvinvoinnin tukeminen varhaiskasvatuksen, opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteiden mukaisesti. Myös johtamiseen tarvitaan tukea ja yhteistä vastuun jakamista kasvatus- ja koulutusyhteisöissä. Johtajuuden ja johtajuusosaaminen kehittäminen on tärkeää ja yhteisölliset koulutusprosessit edesauttavat niitä parhaiten. Johtajuuden jakaminen eri verkostoissa on koettu tärkeäksi tuen muodoksi. Opetushallituksen tukee kasvatus- ja koulutusalan johtajuutta valtionavustusten muodossa ja kehittämisverkostoissa, jotka ovat suunnattu varhaiskasvatuksen, perusopetuksen, koululaisten iltapäivätoiminnan johtajille sekä sivistysjohtajille. Nämä avustukset ja verkostot ovat tärkeitä myös tulevaisuudessa johtajien oman osaamisen ja hyvinvoinnin tukemisessa.

Inkluusion edistäminen on tärkeä tavoite kaikissa kasvatus- ja koulutusyhteisöissä. Inkluusio tarkoittaa kokonaisvaltaista aikuisten ja lasten osallistumisen ja hyvinvoinnin tukemista ja vahvistamista sekä oppimisen esteiden vähentämistä. Inkluusio nähdään erityisesti arvona. Inklusiivisia arvoja ovat yhdenvertaisuus, tasa-arvo, osallisuus, oikeudenmukaisuus, yhteisöllisyys, myötätuntoisuus, erilaisuuden kunnioittaminen, syrjimättömyys, sosiaalinen osallisuus ja oikeudenmukaisuus. Inkluusio voidaan nähdä koulutuksellisen paradigman muutoksena. Inkluusion tavoitteet ja käytännöt/toiminta tulisivat määritellä nykyistä tarkemmin kaikilla koulutusasteilla. Jotta lasten ja nuorten inkluusio voi toteutua, oppimisen tuen polun kaikkiin kohtiin tarvitaan riittävät resurssit.

Varhaiskasvatus ja esiopetus

Varhaiskasvatuksen merkitys lapsen oppimisen polulla hyvinvoinnin ja yhdenvertaisuuden mahdollistajana on todettu useissa tutkimuksissa. Esimerkiksi varhain opitut sosioemotionaaliset taidot edistävät lapsen oppimista, sosiaalisia suhteita ja menestystä elämässä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa painottuu varhaiskasvatuksen ammattilaisten pedagoginen osaaminen, joka mahdollistaa tutkimukseen perustuvan lapsen hyvinvoinnin ja oppimisen tukemisen. Varhaiskasvatuksen laadun ja tasa-arvon vahvistaminen ovat tärkeitä tulevaisuuden painopisteitä. Ammattilaisten pedagogisesta osaamisesta ja saatavuudesta on pidettävä huolta tulevaisuudessa kaikkialla Suomessa. Erityisesti väestönkehityksen kysymykset voivat asettaa varhaiskasvatuksen tarjontaa ja pedagogisia tavoitteita eriarvoiseen asemaan koko maassa.

Varhaiskasvatuksen osallistumisasteen nostaminen on tutkimuksien mukaan merkityksellistä perheille ja lapsille, jotka ovat vaarassa syrjäytyä. Suomessa lapset osallistuvat varhaiskasvatukseen alle OECD:n keskiarvon (OECD, 2020. Education at a Glance 2020. https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2020_69096873-en). Varhaiskasvatus edistää sosiaalista osallisuutta sekä lapsilla että perheillä, ja siten edesauttaa perheitä kiinnittymään ja pääsemään osalliseksi yhteiskuntaan.

Esiopetus on maksutonta opetusta oppivelvollisuutta edeltävänä vuonna, ja siten muodostaa tärkeän osan lapsen oppimisen polulla. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa painottuu myös varhaiskasvatuksen pedagogiikka ja siten leikin kautta oppiminen. Esiopetuksessa on myös menossa kaksivuotisen esiopetuksen kokeilu, jossa on mukana noin 14 000 lasta kokeilussa ja noin 20 000 lasta verrokkina. Kokeilu toteutetaan vuosina 2021–2024, ja sillä on oma opetussuunnitelma. Kokeilu on kansainvälisestikin ainutlaatuinen koulutuspoliittinen toimenpide, jossa kerätään tietoa ja tutkimusta poliittisen päätöksenteon tueksi. Tutkimus tuottaa tietoa vuonna 2024, millaisia vaikutuksia kaksivuotisella esiopetuksella on yksittäiselle lapselle, esiopetuksen pedagogiselle järjestämiselle ja vaikuttavuudelle yhteiskunnallisesti.

Perusopetus

Perusopetukseen osallistuu koko ikäluokka, joten sen merkitys opinpolulla on keskeinen. Oppivelvollisuusiän ylittäneille järjestetään aikuisten perusopetusta. Laadukas ja yhdenvertainen perusopetus on keskeinen tekijä yhteiskunnan koulutususkon ylläpitämisessä ja vahvistamisessa. Opetushallituksen näkemyksen mukaan oppimisen ja tukeminen on keskeistä perusopetuksessa sekä riittävät resurssit sekä oppimisen tuen selkeyttäminen ovat toimenpiteinä tärkeitä lyhyen aikavälin kehittämiskohteita. Opetushallituksen antamien opetussuunnitelmien perusteiden kehittäminen tutkimus- ja tietoperusteisesti tukee tulevaisuuden osaamista. Kehittämisessä otetaan huomioon myös kansalliset ja kansainväliset sopimukset ja suositukset, kuten Opetushallituksessa laadittu Kansallinen lukutaitostrategia (2021). Oppilaiden tasa-arvoinen ja yhdenvertainen

kohtelu edellyttää paikallisten opetussuunnitelmien riittävää yhdenmukaisuutta. Sen vuoksi paikallisten opetussuunnitelmien toimeenpanon tukemiseen ja opetussuunnitelmien käyttöönottoon tarvitaan paikallisen työn lisäksi myös valtakunnallista tukea esimerkiksi kehittämiskouluverkostojen avulla. Tukea tarvitaan sekä koulujen johdolle että erilaisille opettajaryhmille, esimerkiksi riittävää täydennyskoulutusta.

Perusopetuksen sivistysperustan muodostavat sen oppiaineet ja laaja-alainen osaaminen yhdessä. Oppiaineita yhdistävän laaja-alainen osaamisen sisällyttäminen opetussuunnitelma perusteisiin yhdessä monialaisten oppimiskokonaisuuksien kanssa edesauttaa oppilaita hahmottamaan kompleksista maailmaa ja kehittää valmiuksia systeemiseen ajatteluun. Laaja-alainen osaaminen vahvistaa osaltaan jatkuvan oppimisen edellytyksiä ja tuottaa merkityksellisyyttä opiskeluun.

Opetussuunnitelman perusteiden viime uudistukset ovat tukeneet arvioinnin yhdenvertaisuutta, kun Opetushallitus on tarkentanut päättöarvioinnin ja 6. luokan lukuvuosiarvioinnin kriteerejä, jotta arviointi eri kouluissa olisi mahdollisimman tasalaatuista ja siirtymä toiselle asteelle olisi mahdollisimman oikeudenmukainen. Arvioinnin tarkentaminen tukee myös yhtenäisen vaatimustason ylläpitoa, jotta opintoihin toisella asteella olisi riittävä osaaminen. Opetussuunnitelman perusteita uudistettaessa jatkossa on otettava huomioon erityisesti digitalisaation vaikutus oppimiseen ja osaamiseen.

Perusopetuksen kouluverkon ylläpito tulevaisuudessa haastaa opetuksen järjestäjät yhä laajempaan yhteistyöhön. Samoin opettajien peruskoulutuksen kehittäminen on tärkeää. Yhteiskunnallisesti merkittävää on, että koulutuksen merkitys tunnistettaisiin edelleen sekä opettajaprofessiota ja sen houkuttelevuutta tuettaisiin monin eri tavoin, jotta perusopetuksen laatu säilyisi ja kehittyisi.

Perusopetuksen laadun kannalta ratkaisevaa on hyvä johtaminen. Uusimman Rehtoribarometrin mukaan jopa joka 4. rehtori on uupunut tai riskissä uupua. Perusopetuksen johtamista ja johtajuutta on tuettava. Se on edellytys myös erilaisten uudistamis- ja kehittämishankkeiden onnistumiselle.

Perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminta tukee lasten turvallista arkea sekä tarjoaa laadukasta tukea maahanmuuttotaustaisille ja erityisen tuen oppilaille vertaissuhteiden solmimiseen ja koulunkäynnin tukeen. Kerhotoiminta sekä Harrastamisen Suomen malli mahdollistavat harrastamisen ja omien vahvuuksien löytämisen tasa-arvoisesti kaikille oppilaille.

Lukiokoulutus

Lukiokoulutus on keskeisessä roolissa kansakunnan koulutustason nostamisessa. Tulevaisuusselonteossa pidetään tärkeänä, ettei mikään koulutuspolku pääty suljettuun oveen. Lukio nähdään edelleen yhtenä selkeimmistä reiteistä jatkokoulutukseen ylemmillä asteilla. Lukiokoulutuksen vetovoimaa tulisi siis vahvistaa.

Koulutuksen saavutettavuuteen ja laatuun on resursoitava pitkällä tähtäimellä. Tämä tarkoittaa mm. kattavan lukioverkon ylläpitämistä, jotta nuorilla on mahdollisuus hakeutua koulutukseen lähellä kotipaikkaa. Samalla opiskelijoiden tarvitsema kotien tuki kaikissa muodoissaan säilyy mahdollisimman pitkään.

Ammatillinen koulutus

Ammatillisella koulutuksella on keskeinen merkitys väestön osaamistason nostamisessa ja työllistymisen turvaamisessa. Väestökehityksen näkökulmasta se toimii tärkeänä resurssina myös työperäisen maahanmuuton ja kotoutumisen prosesseissa. Tärkeää on huolehtia valtakunnallisesta ja paikallisesta koulutustarjonnasta esimerkiksi tukemalla toisen asteen yhteistyötä, koulutuksen saavutettavuutta ja digitalisaation mahdollisuuksia. Opetushallitus kehittää ammatillista koulutusta osaamisperusteisesti, tiiviissä työelämäyhteistyössä ja osaamistarpeita ennakoiden. Ammatillinen osaaminen on tärkeä osatekijä digitaalisen ja vihreän siirtymän toteuttamisessa sekä Suomen kilpailukyvyn ja resilienssin turvaamisessa. Ammatillinen koulutus on myös eriarvoistumista ja syrjäytymistä ehkäisevä voimavara.

Tulevaisuudessa ammatillinen koulutus on yhä joustavampi ja yksilöllisempi koulutusmuoto, jonka rooli työelämän muuttuviin osaamistarpeisiin ja jatkuvan oppimisen tavoitteisiin vastaamisessa on keskeinen. Väestön osaamistasoa nostavat geneeriset osaamiset ja spesifit ammattitaitovaatimukset kehittyvät ketterästi ympäröivän yhteiskunnan muutoksissa. Ammatillisesta koulutuksesta edetään edelleen joustavasti korkeakoulutukseen. Opetushallitus luo ja tukee näitä opintopolkuja kehittämistyössään ja koulutuspoliittisten uudistusten toimeenpanossa sekä uudistaa ammatillisia tutkintoja muun muassa opetus- ja kulttuuriministeriön Ammatillisten tutkintojen kehittämistyöryhmän ja muiden toimialojen koulutusta kehittävien foorumien kansallisen työskentelyn tulosten pohjalta.

Taiteen perusopetus

Taiteen perusopetuksella on Suomessa keskeinen tehtävä tarjota lapsille, nuorille ja aikuisille mahdollisuuksia tavoitteelliseen taiteenalojen opiskeluun ja omaehtoiseen harrastamiseen. Taiteen perusopetuksella edistetään oppilaan taidesuhteen kehittymistä, jatko-opintovalmiuksia ja elinikäistä taiteen harrastamista, jolta pohjalta sillä voisi koulutusmuotona olla entistä keskeisempi rooli tulevaisuuden hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisessa ja kulttuuriperinnön uudistamisessa. Taideoppiminen on taitojen oppimisen lisäksi muun muassa luovan ajattelun, osallisuuden, mielikuvituksen ja luovuuden kehittämistä. Taiteenalan osaamisen monipuolinen kehittäminen antaa ihmisille välineitä käsitellä ja ratkaista haasteita elämän eri vaiheissa - kuvitellen ja keksien uusia toimintatapoja ja tulevaisuussuuntia.

Tulevaisuusselonteon mukaan sosioekonomisen taustan vaikutus oppimistuloksiin on voimistunut ja tausta vaikuttaa edelleen koulutusvalintoihin. Tulevaisuustoimena taiteen perusopetuksen saavutettavuutta tulisikin entisestään kehittää ottamalla oppijoiden yksilölliset tarpeet ja valmiudet huomioon opetuksen järjestämisessä ja pedagogiikassa. Taiteen perusopetuksen laadun varmistamiseksi olisi tarpeellista edistää yhteistyötä koulutuksen järjestämisessä ja mahdollisuuksia taiteen perusopetuksessa hankitun osaamisen tunnistamiseen ja tunnustamiseen. Taiteen perusopetuksen laatutyötä tukisi myös tilastotietopohjan vahvistaminen olemassa olevia tiedonkeruita koordinoimalla, kehittämällä ja täydentämällä sekä määrällisestä että laadullisesta näkökulmasta. Tulevaisuusselonteon mukaan harrastamisen hyvinvointivaikutukset tunnistetaan ja ihmiset haluavat merkityksellisyyttä lisääviä taideharrastuksia entistä enemmän. Näitä tunnistettuja harrastamisen hyvinvointivaikutuksia olisi mahdollista kustannustehokkaasti lisätä vahvistamalla edelleen taiteen perusopetuksen järjestämisen rahoitusta ja saavutettavuutta. Taiteen perusopetuksen laatua on myös aktiivisesti kehitettävä tietoon ja tulevaisuuden osaamistarpeisiin perustuen, jotta sillä olisi koulutusmuotona entistä paremmat lähtökohdat ja edellytykset yksilön hyvinvoinnin ja kulttuurisen lukutaidon edistämisessä sekä taiteenalojen koulutuksen ja taidekasvatuksen kehittämisessä Suomessa.

Vapaan sivistystyö

Vapaan sivistystyön koulutuksia tulisi hyödyntää nykyistä merkittävämmin perustaitojen oppimisen tukena. Heikot perustaidot voivat olla este työllistymiselle. Tarvitaan työikäisten perustaitojen vahvistamista vaikeimmin työllistyvien työhön pääsemiksi ja työssä pysymiseksi sekä opiskeluvalmiuksien ja opiskelumotivaation parantamiseksi. Vapaan sivistystyön oppilaitokset voivat tarjota perus- ja digitaitokoulutuksia, joissa vahvistetaan heikon pohjakoulutuksen omaavien henkilöiden osaamista.

Opetushallituksen ylläpitämät digitaaliset palvelut kasvatukselle ja koulutukselle

Opetushallitus tuottaa useita Suomen menestyksen kannalta olennaisia digitaalisia palveluja ja tietovarantoja. Ne muodostavat perustan suomalaisten osaamispääoman kasvattamiselle, tukevat jatkuvan oppimisen tavoitetta ja edistävät yhdenvertaisuutta. Palveluista hyötyvät niin yksittäiset kansalaiset ja yritykset kuin koko suomalainen yhteiskunta.

Opetushallituksen turvalliset ja saavutettavat digitaaliset palvelut kattavat lähes kaiken julkisrahoitteisen koulutuksen ja tavoittavat käytännössä jokaisen suomalaisen jossain vaiheessa heidän elämäänsä. Voikin sanoa, että ne ovat monelle suomalaiselle ensimmäinen kosketus digikansalaisuuteen ja ensimmäinen etappi digitaalisen sivistyksen rakentamisessa. Opetushallituksen digitaaliset palvelut helpottavat myös kansainvälisten osaajien hakeutumista ja kotoutumista Suomeen.

Opetushallituksen tarjoamat palvelut: https://www.oph.fi/fi/palvelumme/opintopolkufi-ja-oppijan-palvelukokonaisuus

4. luku

4.5.3 Sivistys, osaaminen ja tutkimus

Kasvatus- ja koulutusalan tavoitteet ja toiminta tulee olla tutkimusperustaista myös tulevaisuudessa. Tavoitteet muodostavat myös yhteneväisen oppimisen polun ja ehyen kokonaisuuden. Tutkimustoimintaan, koulutukseen ja peruspalveluihin, kuten varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen ja toisen asteen koulutukseen, tulee panostaa tulevaisuudessa, jotta lasten ja nuorten oppiminen, koulutus ja menestyminen elämässä mahdollistuvat. Kasvatus- ja koulutusala on nähtävä vetovoimaisena alana, jonne voidaan valita ja rekrytoida ikäluokkansa osaavampia ammattilaisia opettamaan ja kasvattamaan lapsia ja nuoria sivistysperiaatteiden mukaisesti. Ammattilaisten osaamista tulisi vahvistaa esimerkiksi täydennyskoulutuksissa jatkuvan oppimisen periaattein, jotta ammattilaisilla olisi käytössään uusin tutkimustieto ja he hallitsisivat alaa koskevat eettiset periaatteet.

Inklusiivisia arvoja on vahvistettava kaikissa kasvatus- ja koulutusyhteisöissä, jotta yhteiskunnassa esiintyvä eriarvoisuus ja segregaatio saadaan pysäytetyksi. Tämä vaatii näiden arvojen ja toimintatapojen kirjaamista lakiin ja perusteisiin eli sitovampaa normiohjausta. Lisäksi tämä vaatii kaikkia kasvatus- ja koulutusalalla työskenteleviä ammattilaisia sitoutumaan näihin periaatteisiin. Myös inkluusion johtaminen tarvitsee tukea koulutusten, johtamisosaamisen vahvistamisen ja ohjauksen myötä.

Varhaiskasvatus ja esiopetus

Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa luodaan sivistyksellinen perusta lapsille. Varhaiskasvatuslaki on uudistettu, samoin varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022), jotka ohjaavat varhaiskasvatuksen arvopohjaa ja laadukasta pedagogiikkaa. Inklusiivinen varhaiskasvatus ohjaa tasavertaisuuden, sosiaalisen osallisuuden, yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden periaatteiden mukaiselle toiminnalle. Varhaiskasvatukseen liittyvä tutkimus on lisääntynyt viime vuosina, joka vahvistaa varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa ja käytäntöjä. Suomessa varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstön koulutukset ovat vahvasti tutkimusperustaisia, mikä on tärkeää myös tulevaisuudessa.

Esiopetus kuuluu perusopetuslain piiriin. Esiopetusta toteutetaan pääsääntöisesti varhaiskasvatusyksiköissä, ja pieneltä osalta perusopetuksen yhteydessä. Toimintatavoiltaan esiopetus toteutuu läheisesti varhaiskasvatuksen periaattein. Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun tulokset voivat muuttaa esiopetuksen toteutusta tulevaisuudessa.

Perusopetus

Perusopetuksen tasa-arvoisuudesta huolehditaan, jotta se on saavutettavaa joka puolella maata. Esimerkiksi koulun toimintakulttuuriin kuuluvan opetuksen kielitietoisuuden tukeminen lisää kaikkien oppilaiden näkökulmasta koulun opetuskielen ja tekstikäytänteiden hallintaa, jota oppimisessa eteneminen edellyttää kaikissa oppiaineissa. Etenkin monikielisten tai maahanmuuttotaustaisten lasten ja nuorten suomen tai ruotsin kielen (koulun opetuskielen) riittävää taitoa on erityisesti tuettava.

Tärkeää on myös mahdollistaa oppilaiden eri kiinnostuksen kohteisiin liittyvien kielten ja valinnaisaineiden opetus. Etäyhteyksiä hyödyntävällä opetuksessa voidaan tarvittaessa turvata esimerkiksi oman äidinkielen opetuksen saavutettavuutta eri puolilla maata. On tärkeää, että koulu säilyy lasten ja nuorten elämässä myös vuorovaikutuksen ja sosiaalisten kontaktien kontekstina. Osallisuuden ja merkityksellisyyden kokemukset kiinnittävät oppilaita osaksi kouluyhteisöä.

Perusopetuksen yhteistyö sekä varhaiskasvatuksen että toisen asteen opetuksen kanssa on tärkeää, jotta siirtymät eri kasvatus- ja koulumuodosta toiseen ovat sujuvia. Siirtymiä helpottavat myös yhteiset tilat ja yhteiset opettajat eri koulumuodoissa. Lukiokoulutuksen väheneminen voi aiheuttaa pulaa aineenopettajista joillakin paikkakunnilla, jos tunnit eivät riitä kokopäiväiseen työskentelyyn.

Lukutaidon vahvistaminen tukee kaikkea oppimista ja myönteistä suhtautumista koulutukseen. Kielellisiä ja oppimisvalmiuksia on tärkeä tukea jo varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa perusopetuksen aikana syntyvien osaamiserojen ehkäisemiseksi. Oppilaiden kielellisiä valmiuksia ja lukutaitoa vahvistetaan myös tulevaisuudessa paikallisen, alueellisen ja kansallisen lukutaitotyön voimin kansallisen lukutaitostrategian mukaisesti. Jokaiselle oppilaalle tulee taata oikeus riittävään monilukutaitoon ja osaamistasoon, jonka turvin jatkaa opintoja perusopetuksen jälkeen.

Lukiokoulutus

Lukioiden keskinäistä yhteistyötä on edelleen kehitettävä ja lukioverkostojen toimintaa on tuettava. Tällä luodaan edellytykset mm. laajemmalle opintotarjonnalle, opettajien riittävyydelle ja opetuksen laadun varmistamiselle.

Lukiokoulutuksen, korkeakoulujen ja työelämän välistä yhteistyötä on edelleen vahvistettava ja kehitettävä uusia yhteistyön muotoja, jotta kaikille lukiolle tarjoutuisi yhtäläiset mahdollisuudet yhteistyöhön. Yhteistyössä olisi korostettava tutkimuksellista työtapaa ja innovaatiotoimintaa.

8. luku

8.2 Sivistyksellä kestävään kehitykseen

Tavoite olla maailman ensimmäinen ilmastoneutraali manner on aikamme suurin haaste ja mahdollisuus. Agenda 2030 alatavoite 4.7 (SDG 4): varmistaa, että kaikki oppijat hankkivat tarvittavat tiedot ja taidot edistää kestävää kehitystä. Tämä tavoite nähdään kriittisenä tavoitteena, josta riippuu 16 muun tavoitteen toteutuminen. Ekologisen kestävyyden osaamisessa on vielä paljon kehitettävää. Kestävyysosaamisen varmistaminen varhaiskasvatuksesta kaikille koulutusasteille on keskeinen toimi kestävän kehityksen tavoitteiden saavuttamisessa kansallisesti ja kansainvälisesti.

Kestävän kehityksen toimikunnan strategiassa 2022–2030 on nostettu yhdeksi muutosalueeksi sivistys, osaaminen ja kestävät elämäntavat. Muutos kohti kestävämpää yhteiskuntaa mahdollistuu maailmankuvan muutoksista, laajemmasta ja syvemmästä ymmärryksestä sekä uusista tiedoista ja taidoista. Oppiminen ja sivistys ovat avaimia yhteiskunnalliseen muutokseen. Sivistys näkyy ja vaikuttaa yhteiskunnassa osaamisena, luovuutena, yli sukupolvien ulottuvana vastuuntuntona ja vastuunkantona. Koulutusjärjestelmän tulee taata kestävyysmurrosta edistävän sivistyksen kaikille väestöryhmille yhdenvertaisesti ja saavutettavasti. Erityisesti osaamista tulee lisätä ekologisesta kestävyydestä ja planetaarisesta hyvinvoinnista.
Kestävän kehityksen toimikunnanstrategia 2022–2030. Luonnon kantokyvyn turvaava, hyvinvoiva ja globaalistivastuullinen Suomi (valtioneuvosto.fi)

Kestävyysosaamisen vahvistamiseksi Euroopan komissio on asettanut ympäristökestävyyden edistämisen yhdeksi oppimisen tärkeimmistä tavoitteista tulevina vuosina. Kestävyysosaamista tulee vahvistaa kaikkialla. Kestävyysosaamisen lisääminen on keskeistä kestävämmän tulevaisuuden, hyvinvoinnin ja työpaikkojen turvaamiseksi. Kestävyysosaamisesta tulee vahvistaa jo työelämässä olevien keskuudessa, uudelleen kouluttautuvien ja työnhakijoiden keskuudessa kasvatus- ja koulutusjärjestelmän lisäksi. Jatkuvanoppimisen ja elinikäisen oppimisen näkökulman huomioiminen sekä informaalin ja nonformaalin oppimisen mahdollisuudet huomioiden.

Nuorisobarometrin 2021 mukaan suuri osa nuorista tuntee surua ja huolta ympäristön tilasta. Tästä huolimatta yleisin ilmastoon liittyvä tunne on se, että kestävistä valinnoista tulee hyvä olo. Kestävien valintojen mahdollisuuksia yhteiskunnassa ja etenkin kasvatuksessa ja koulutuksessa tulee lisätä. Monella kestävyyttä edistävällä valinnalla on myös terveyttä edistävä vaikutus (kuten kasvispainotteinen ruokavalio ja arkiliikkuminen lihasvoimin).

Opetushallituksessa on käynnissä Ilmasto- ja kestävyyskasvatuksen kehittämishanke ja siihen liittyvät valtionavustushankkeet (58 hanketta), Ammatillisen koulutuksen kestävän kehityksen ja vihreän siirtymän kehittämisohjelma (10 valtionavustushanketta) ja tähän liittyen yhteisen koko ammatillisen koulutuksen kestävyystiekartan valmistelu v. 2022-2023. Ilmastonmuutoksen, kiertotalouden, luonnon monimuotoisuuden ja vihreän siirtymän edellyttämät osaamistarpeet sisällytetään entistä kattavammin eri ammattialojen tutkinnon perusteisiin, hyödyntäen myös eurooppalaista kestävän kehityksen osaamiskehystä. Opetustoimen henkilöstökoulutuksen täydennyskoulutushaussa on myös kestävyysosaamisen teema mukana. Opetushallituksen jakamissa kansainvälisissä avustuksissa, kuten Erasmus+ -ohjelmassa, ilmastonmuutoksen torjunta on keskeinen painopiste, joka otetaan huomioon avustuksista päätettäessä. Hanketoimijoita kannustetaan ympäristövastuulliseen toimintaan hankkeiden eri vaiheissa sekä kokemusten jakamiseen.

Laura Francke
opetusneuvos, yksikön päällikkö